

הרב רפאל סבתי

בירור בעניין איסור חצי שיעור מהתורה

א. מבוא	ד. ח"ש באיסור יחוד
ב. ח"ש בחמץ וביאור נוסף
במחלוקת ר"י-ר"ל	ה. ח"ש באיסורי בשר וחלב
ג. ח"ש במלאכות שבת	ו. ח"ש במחיקת שמות
	ז. ח"ש במ"ע

א. מבוא

בגמ' במסכת יומא מובא:

"גופא חצי שיעור ר' יוחנן אמר אסור מן התורה, וריש לקיש אמר מותר מן התורה, ר"י אמר אסור מן התורה כיוון דחזי לאיצטרופי איסורא קא אכיל, ר"ל אמר מותר מן התורה אכילה אמר רחמנא וליכא"¹

ובפשטות נראה שעיקר דינו של ר"י נלמד מסברא משום דחזי לאיצטרופי², וכמ"ש התוס' שאילולא סברא זו לא היינו לומדים שדין ח"ש אסור דאורייתא מהפסוק "כל חלב לא תאכלו" כי היינו אומרים שהפסוק מוסב לדין כול³.

¹ יומא עד' ע"ב.

² חזי לאיצטרופי - סברא שהחצי שיעור יצטרף לחצי שיעור אחר ונמצא שאכל שיעור שלם של איסור דאורייתא.

³ דהוא ספק בהמה דחלבה אסור, ספק חיה דחלבה מותר, והוא בספק כרת ועיין תוס' שם.

ב. ח"ש בחמץ וביאור נוסף במחלוקת ר"י-ר"ל

הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה⁴ כתב:

"האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנא'
לא יאכל חמץ".

והקשה עליו מרן הכסף משנה⁵ למה לי הפסוק "לא יאכל" בפסח הרי בכל האיסורים שבתורה הלכה כר"י דח"ש אסור מן התורה (ולאו דווקא חצי שיעור אלא אפילו כלשהו) ועוד דאדרבה ניתן לדייק מהפסוק "לא יאכל" שמשמע דווקא שיעור אכילה וכדינו של ר"ל, ונשאר בצ"ע⁶.

ומצאתי ראיתי בצ"ח⁷ שעמד על קושיית מרן הכסף משנה, ותירץ שלשיטת ר"י הסברא היא משום "חזי לאיצטרופי" א"כ באיסור התלוי בזמן כגון חמץ ביום השביעי, ובאיסור אכילה ביוהכ"פ, אם אכל בסוף היום ואין זמן להשלים לכזית (שיעור האיסור) לא נאמר דין ח"ש שאסור מהתורה שהרי לא חזי לאיצטרופי, ולפ"ז י"ל שהרמב"ם למד מהפסוק "לא יאכל" שאע"ג שעכשיו לא חזי לאיצטרופי מ"מ באיסור זה שייך דין ח"ש דאסור מהתורה. כיוון שאילו אכל מוקדם יותר היה חזי לאיצטרופי, אז גם בסוף היום נאסור מדין ח"ש.

ובמשנה למלך שם הביא מהמהרל"ח בתשוב' סימן נא' שתירץ שהרמב"ם הביא פסוק מיוחד לחמץ, כיוון שדינו שונה מדין חלב שממנו למדנו אסור ח"ש, משום שחלב לא הייתה לו שעת הכושר⁸ מעולם, משא"כ בחמץ שהייתה לו שעת הכושר קודם הפסח, ולכן הוצרך להביא פסוק לחמץ כדי לאוסרו בח"ש.

והנה יש מי שתמה⁹ על המהרל"ח, שהרי בגמ'¹⁰ מובא "יוהכ"פ אסור באכילה" וכו'... ובגמ' שם הקשו: מדוע נקט לשון אסור הרי יוהכ"פ ענוש בכרת, אלא לא נצרכה אלא

⁴ פרק א' הלכה ז'.

⁵ שם.

⁶ ועיין בשר"ת הרדב"ז בלשונות הרמב"ם ח"ב סימן קמג'.

⁷ פסחים מד' ע"א ד"ה "ועוד".

⁸ שעת הכושר - שעה שבה אין איסור כלל, למשל חמץ קודם הפסח.

⁹ ס' ציץ הקודש.

לחצי שיעור, ופ' רש"י - דדרשינן מכל חלב. ועפ"י זה קשה על המהרל"ח כיצד למדה הגמ' עפ"י רש"י אסור ח"ש ביוהכ"פ מ"כל חלב" הרי לפי סברתו של המהרל"ח שונה איסור אכילה ביוהכ"פ שהיתה לו שעת כושר מאיסור חלב שלא היתה לו שעת כושר. ודבריו נפלאו ממני שהרי אחרי שהתורה גילתה בחמץ ששייך בו דין ח"ש ואף שהיתה לו שעת הכושר מקרא ד"לא יאכל" א"כ ניתן ללמוד משם ליוהכ"פ שאף שהיתה לו שעת הכושר שייך ביה דין ח"ש¹¹.

ומ"מ נראה לומר דהמחלוקת האם ח"ש אסור מהתורה או לא, תלויה במחלוקת הראשונים אם איסורי התורה הם איסור חפצא¹² או איסור גברא¹³. הריטב"א¹⁴ שסובר שהוא איסור גברא, והר"ן¹⁵ שחולק עליו וסובר שהוא איסור חפצא, וכן דעת רש"י בכריתות¹⁶. לר"י ח"ש אסור מהתורה מכיוון שהוא איסור חפצא ולכן שייך לומר בזה סברת חזי לאיצטרופי, ולר"ל ח"ש הוא איסור גברא שבזה לא שייך לומר הסברא של חזי לאיצטרופי. ומעתה ברור מדוע הוצרך התנא לכתוב דין ח"ש ביוהכ"פ דווקא, לחדש שגם באיסור גברא יש איסור בחצי שיעור שנלמד מ"כל חלב", והוא לימוד בלא סברא של חזי לאיצטרופי. ואעפ"כ הוצרך הרמב"ם לכתוב לימוד מיוחד לחמץ בפסח לחדש על איסור אפילו בכלשהוא¹⁷.

¹⁰ יומא עג' ע"ב.

¹¹ ועיין עוד ברמב"ם פרק ב' משביתת עשור הלכה ג', וקושטא קאי דאחרי מופלג מצאתי למהר"ם בן חביב (בס' תוספת יוהכ"פ שם) שהבין כדברינו, מדהקשה זלמה הוצרך התנא לאשמועינן דין ח"ש לגבי יוהכ"פ, הרי הוא איסור כולל בכל איסורי תורה. (הערות עורך - לכא' ניתן לחלק ולומר שנחלקו אי"ל תאכלו" בפסח חידש גדר באיסור "כל חלב" ולעניין "כל חלב" מחייב בח"ש אף בהייתה לו שעת כושר או ש"לא תאכלו" חידש דין באיסור חמץ ולא למדנו גבי ח"ש באיסורים שהייתה לה שעת כושר).

¹² איסור חפצא - האיסור חל בחפץ עצמו - הפסול בדבר הנאכל.

¹³ איסור גברא - האיסור חל באדם - הפסול באוכל ולא בדבר הנאכל.

¹⁴ נדרים יג' ע"ב ובקידושין נד' ע"א.

¹⁵ שם.

¹⁶ יד' ע"א.

¹⁷ שהרי יוהכ"פ הוא לכו"ע אסור גברא לעומת חמץ שבו ניתן לחלק האם הוא איסור חפצא.

ג. ח"ש במלאכות שבת

ובעיקר דין חצי שיעור נחלקו הפוסקים אם שייך דווקא באיסורי אכילה או גם במלאכות שבת, דהנה הגאון חכם צבי¹⁸ כתב שדין זה לא נאמר אלא באיסורי אכילה ולא באיסורי שבת או שאר איסורים, והרב המגיה על המשנה למלך הביא רש"י שממנו משמע שיש דין ח"ש מדאורייתא גם במלאכות שבת¹⁹.

אולם מצאנו בתוספתא ביצה פרק ד' משנה ב' "האורג חוט אחד והכותב אות אחת וכו' ר"א מחייב, וחכ"א אינו חייב אלא משום שבות", ומשמע שלדעת חכמים שנפסקה הלכה כמותם, אין בזה אלא איסור דרבנן, וזו ראייה חותכת לשיטת החכם צבי שאין ח"ש מדאורייתא במלאכות שבת, ובאמת ראיתי שהרב המגיה על התוספתא ציין דמכאן ראייה להחכם צבי²⁰.

ואחרי מופלג נזדמן לי לרגע ס' מקור ההלכה וראיתי לו²¹ שעמד בקושיא מהתוספתא על החולקים על שיטת החכם צבי, ורצה לתרץ בהקדם מה שיש לחקור בשיעורי שבת, האם השיעורים הם דין בעצם המלאכה שאין לה שם מלאכה פחות מכשיעור, או שמא זהו דין בחשיבות המלאכה אף שבפחות מכשיעור נקראת מלאכה מ"מ אינו חייב אלא עד שיעשה מלאכה חשובה, והסיק שזהו דין בחשיבות המלאכה. ראייה לזה שהרי ר"י למד דח"ש שאסור מהתורה מקרא של "כל חלב", ובחלב אין חסרון בעצם המעשה, שהרי ס"ס אכל ח"ש חלב ובודאי האכילה נקראת אכילה, ומשמע שהחסרון הוא בחשיבות המעשה²². לפ"ז ל"ק מתוספתא דביצה על החולקים הנ"ל, שאמרו ששייך דין ח"ש במלאכות שבת דווקא במקום שהחסרון הוא בחשיבות המלאכה, אבל במקום שהחסרון בעצם המלאכה ח"ש מותר מהתורה, וא"כ באופה ח"ש ובורר ח"ש שהחסרון רק בחשיבות המלאכה ולא בעצם המלאכה א"כ זהו דין ח"ש אסור מהתורה, משא"כ

¹⁸ שו"ת "חכם צבי" סימן פו'.

¹⁹ הלכות שבת פרק יח' הלכה א', ועיין עוד שבת עד' ע"א וברש"י ד"ה "וכי מותר לאפות פחות משיעור".

²⁰ שו"ת בשו"ת אבני נזר יו"ד סימן רנט' אות ד' שהביא ראייה זו, ועוד כמה אחרונים, אולם מש"כ שם שדעת רש"י דשייך דין ח"ש דאסור מהתורה גם במלאכות שבת, סברא יחידית היא, במחכ"ת לא דייק הרב אבנ"ז, דבהגהות אשרי, והמאירי ס"ל הכי, וכן דעת הריטב"א קידושין לו', והאו"ז סימן נט'.

²¹ סימן ו'.

²² לכן החידוש לפי ר"י מהפסוק של "כל חלב" יהיה שגם מלאכה שאינה חשובה אסורה מדאורייתא.

בתוספתא דביצה באורג חוט אחד וכותב אות אחת שהחסרון הוא בעצם המלאכה ולא נחשבת מלאכה כלל ולכן אמרו חכמים שאינו אסור אלא משום שבות.

אולם אחר העיון, נראה שאין דבריו מוכרחים, מדוע כתב לגבי אורג חוט אחד וכותב אות אחת שלא נחשב מעשה הרי ס"ס שם אריגה עליו, וכן בכותב אות אחת עשה מעשה כתיבה רק שלא עשה כשיעור שתי אותיות, וא"כ חל עליו שם כותב רק שיש חסרון בחשיבות המלאכה. סיוע לזה ממש"כ המאירי²³ שבכותב אות אחת ובאורג זה מעשה גמור משא"כ בהוצאה דלא חשוב מעשה כלל, ונלמד בזה אף שחיסר מהשיעור יש לזה שם כותב.

ובר מן דין אמרתי לסייע לדברי החכם צבי ממש"כ הרמב"ם בהלכות שבת פרק יא' "הכותב אות אחת פטור"²⁴, וכן בפרק יח' כתב: "המוציא חצי שיעור פטור, וכן כל העושה מלאכה מהמלאכות חצי שיעור פטור"²⁵, וידוע עוד מש"כ הרמב"ם בפרק א' וז"ל:

"כל מקום שנא' בהלכות שבת שהעושה דבר זה פטור, הרי זה פטור מן הכרת, ומן הסקילה, ומן הקרבן, אבל אסור לעשות אותו דבר בשבת, ואיסורו מדברי סופרים "והוא הרחקה מן המלאכה", והעושהו בזדון מכים אותו מכת מרדות"²⁶.

הרי מפורש שהרמב"ם סובר שאין דין ח"ש שייך במלאכות שבת, ואין להקשות על הרמב"ם מהסוגיא בשבת עד' ע"א, לפי שהוא יבאר הקושיא לשיטתו וכי מותר לאפות וכו', פי' כיוון שיש איסור דרבנן איך שנינו שאופין לכתחילה, במה ששנו בורדין שהוא לכתחילה, וזה פשוט.

אמנם לא אכחד, דיש מקום לכאורה לדחות דאין ראיה מדברי הרמב"ם, שלעולם אסור מהתורה ואע"פ כן קורא אותו הרמב"ם מדברי סופרים, שכל דבר שאינו מפורש בתורה דרך הרמב"ם לקראו מד"ס, כמבואר בפ"ג מהלכ' אישות שכתב שקדושי כסף הם מדברי

²³ סוגיא דהוצאה ג' ע"ב.

²⁴ פרק יא' הלכה ט'.

²⁵ הלכה כג' וראה עוד בפרק יב' הלכה ט'.

²⁶ הלכה ג'.

סופרים, אע"פ שבאמת הוא מן התורה (ורק משום דאינו מפורש אלא נלמד בגמ' קידושין) א"כ נאמר שאף שכתב מדברי סופרים הכוונה מהתורה.

אולם אחר ההתבוננות, נראה שאין בטענה זו ממש שאין לפרש כן, שהרי הרמב"ם קרי בחיל "ואיסורו מד"ס והוא הרחקה מן המלאכה" ואין לך גילוי מפורש מזה שאין זה מן התורה אלא מדרבנן, ושוב מצאתי למרן החיד"א²⁷ שהעיר שאין ראיה מהרמב"ם, שהרי דרך הרמב"ם לכתוב דברי סופרים אפי' על הלכ' למשה מסיני ועל כל שאינו מפורש בתורה וכו', ולפי האמור לעיל אין בדבריו כדי השב.

ולכאורה יש מקום להעיר שהרמב"ם בהלכות גניבה ואבידה²⁸ כתב: "אסור לגנוב כל שהוא דין תורה" וכו', וכתב המגיד משנה²⁹: "ודין פחות משה פרוטה בממון, כדין ח"ש באיסורין".

ופשטות דבריו משמע ההיפך ממה שהוכחנו לעיל מהרמב"ם שלא שייך דין חצי שיעור אלא רק באיסורי אכילה ולא באיסורים אחרים כגון שבת, וצריך ביאור.

אולם נראה ברור בס"ד שאין שום סתירה בדברי הרמב"ם, ושונה דין גניבה שהתורה אמרה במפורש "לא תגנובו" ומשמע כלשהו ולא כתבה לי שיעור לגניבה, ששיעור גזילה בשווה פרוטה שאמרו חכמים, היינו לעניין השבה, ופחות מזה אין כח ביד ב"ד להוציא מידו. אבל להחשב גנב מדין תורה נחשב גנב אף בלקח פחות משווה פרוטה³⁰, ולא מדין חצי שיעור הוא אלא גילוי של התורה שאף בפחות משה פרוטה נחשב גנב. נמצא שזו כוונת המגיד משנה ואל תטעה בלשונו, שאם אינו כדברינו היה צ"ל בפירוש "משום שחצי שיעור אסור מן התורה כדין שאר איסורים", ולמה כתב "ודין פחות משה פרוטה כדין חצי שיעור", אלא כפי שביארנו לעיל.

²⁷ בס' פתח עינים שבת עד' ע"א.

²⁸ פרק א' הלכה ב'.

²⁹ שם.

³⁰ וכזאת מצינו במחסר במשקלות שלמד הרמב"ם שנחשב גנב ואף שלא עשה מעשה הוצאה מרשות בעה"ב, ומה שצריך שיוציא מרשותו של אדם היינו לעניין חיובו בכפל שבלא הוצאה אף בחיסור ממון בעלים שנחשב גנב מ"מ אינו חייב כפל, ופשוט.

ואי יקשה לך שא"כ נאמר כך גם לגבי שבת שאמרה תורה "וכל מלאכה לא תעשו" ונדייק מכאן שחצי שיעור אסור מן התורה בשבת, לזאת אשיב שראיתי להגאון מהרש"ם מברזעאן³¹ שכתב שיש אחרונים שהביאו דברי התורת כהנים³², "וכל מלאכה לא תעשו" - מניין שלא יכתוב אות אחת ושלא יארוג חוט אחד וכו' ת"ל מלאכה וכל מלאכה ריבה", ולמדו מכאן שיש דין ח"ש במלאכות שבת, וכתב מהרש"ם שדרשת התורת כהנים אינה אלא אסמכתא בעלמא, ותשקוט הארש.

זאת ועוד יש לומר דלא שייך בשבת דין חצי שיעור ע"פ מש"כ הרשב"ם³³ "דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה ולא חשיבא הוצאת דבר חשוב פחות מכרוגרת". ולכן בכל המלאכות פחות מכשיעור לא נחשב מלאכת מחשבת ולא אסור מן התורה, ובזה יש לנו לפשוט שאלת האחרונים למה לא נאמר דין ח"ש בהוצאה, תחומין וטלטול פחות מד' אמות ברה"ר בשבת, ולפי האמור אין כאן מלאכת מחשבת ולא אסרה התורה, וכן בעשה עקירה בלא הנחה הרי לא נחשב כלל מלאכה³⁴.

המורם מכל האמור לעיל שחצי שיעור במלאכות שבת תלוי במחלוקת הראשונים - הרמב"ם ורש"י, וכן האחרונים דרכו קשתם בזה³⁵.

³¹ בהסכמתו לס' מגן אבות למהר"ם בענט.

³² פרשת "אחרי מות" סימן עג'.

³³ ב"ב נה' ע"ב בהא דתנן המוציא אוכלין חייב בגרוגרת.

³⁴ וראיתי בשו"ת חוות יאיר סימן טו' דף יב' שעמד בזה, ועיין בשו"ת חלקת יואב סימן ט', ומנחת חינוך מוסף השבת אות יז', וינעם לך בזה.

³⁵ ואל תשיבני שדעת הרמב"ם אינה ברורה שהרי מהגמרא מנחות נו' ע"א משמע שאם בישל בשבת כמאכל בן דרוסאי חייב, והרב המגיד בפרק ט' דשבת הלכה ג' למד בפשיטות מדברי הרמב"ם דבישול כמאכל בן דרוסאי חייב מן התורה כבישול גמור, לעומתו הרשב"א בשבת יח' סו"ה "דמר", ודף לט' ע"ב ד"ה "גמרא", כתב שכל דבר שבא בחמין קודם השבת ונתבשל כמאכל בן דרוסאי שוב אין בו משום בישול בשבת מהתורה וכן אין בו משום בישולי עכו"ם, ואין זה עניין לדין חצי שיעור. ולהוכיח שהרמב"ם סבר שח"ש דשייך בשבת, זה אינו לפי ש"ל שהרמב"ם סבר שמאכל בן דרוסאי הוא כבישול גמור כיוון שראוי לאכילה כפי שמוכח בשבת יט' ע"ב שלמדנו "אין נותנין פת לתנור וכו' אלא כדי שיקרמו פניה" וכו', הרי מפורש שכל שקרמו פניה נחשב אפיה וחייב אם עשה כן בשבת, ופשוט הוא לכל מבין, ותו לא מידי.

ד. ח"ש באיסור יחוד

בגדר איסור יחוד שגזרו בית דינו של דוד המע"ה כמבואר בע"ז לוי' ע"ב ישנה מחלוקת אם זה איסור בעצמו או שהוא רק משום גזירה שלא יבוא לידי עבירה. מלשון ס' החינוך³⁶ ומהרמב"ם בהלכות איסורי ביאה³⁷ משמע שהוא משום גזירה בלבד, ומהתוס' בסוטה³⁸ משמע שהוא איסור עצמי, ולפ"ז יש לנו לדון באיסור חצי שיעור ביחוד, (זמן האיסור ביחוד הוא כדי צליית ביצה וגמיעתה) אם נאמר טעם האיסור הוא משום גזירה שמא יבוא לידי עבירה, א"כ בחצי שיעור הזמן יש להתיר, ואם נאמר שאיסור יחוד הוא איסור עצמי ולא משום הרחקה מהעבירה א"כ גם בחצי שיעור יש לאסור.

ולמסקנא נראה, כיוון שרוב הפוסקים נוקטים שהוא משום גזירה שמא יבוא לידי עבירה יש להקל בחצי שיעור. לפיכך מעלית שזמן נסיעתה פחות משיעור צליית ביצה וגמיעתה מותר להתייחד שם ובפרט עם אישה שבעלה בעיר, ובמעלית שעוצרת בכל קומה³⁹.

ה. ח"ש באיסורי בשר וחלב

והנה הפרי מגדים בפתיחה להלכות בשר וחלב הסתפק בדן חצי שיעור בבישול והנאה בבשר וחלב וכ' שתלוי בחקירה בטעם "חזי לאיצטרופי" אם הפירוש שיטעם ויאכל כזית בכדי אכילת פרס ואז יהיה חייב, וא"כ בבישול והנאה לא שייך איסור בחצי שיעור, שכן עניין "כדי אכילת פרס" נאמר רק באיסורי אכילה ולא בבישול והנאה, או שמא "חזי לאיצטרופי" פירושו שראוי חצי זה להצטרף עם חצי אחר ויהיה שיעור שלם.⁴⁰

³⁶ מצווה קפח'.

³⁷ פרק כב' מאיסורי ביאה הלכה ב' והלאה.

³⁸ סוטה ז' ע"א ז"ה "נידה".

³⁹ וראה עוד בשו"ת ישכיל עבדי אהע"ז סימן סג', ובשו"ת שבט הלוי ח"ג אהע"ז סימן קפב', וזכורני דלפני כמה שנים שמעתי מפיו של שר התורה מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א דמעיקר הדין יש להקל בזה.

⁴⁰ וראה עוד בשפתי דעת י"ד סימן סב' סוף העמוד בעניין חצי שיעור לגבי אבר מן החי אם הוא אסור, ולבסוף הביא דברי המשנה למלך (הובא בראשית מאמר) שהרי חצי שיעור למדו מחלב וצריך שיהיה דומה לחלב שאסור לעולם ולא הייתה לו שעת הכושר משא"כ חמץ קודם הפסת, ועוד שלמדנו בחולין

וברור הדבר - שלעניין אכילה אסור בבשר וחלב אפי' בחצי בישול, אולם לעניין בישול תלוי בפלוגתת האחרונים, דהרב פרי חדש⁴¹ כתב שאיסורו אינו אלא מדרבנן, וכן כתב הגאון מליסא בס' חוות דעת⁴², ונחלק עליהם הגאון ר' יהונתן אייבשיץ⁴³. (וכבר מילתי אמורה לעיל בדעת הרמב"ם בדין בישול כמאכל בן דרוסאי שחייב דלאו משום חצי שיעור נגעו בה אלא משום שסבר שהיא בישול גמור)

ו. ח"ש במחיקת שמות

דנו הפוסקים לעניין מחיקת שם שד' משם שד-י דשרי, והעירו שהלא זה דין חצי שיעור שראוי לצרף אותו י' שאז יהא כל השם בקדושה וא"כ למה מותר למחוק חצי השם?

ונראה לי לומר ע"פ משכ' הפמ"ג⁴⁴ "דחזי לאיצטרופי", היינו שעתה אכל חצי שיעור ואם יאכל עוד בכדי אכילת פרס יתחייב, וא"כ כאן לא שייך שאף שקודם מחיקה חזי לאיצטרופי עם היו"ד, מ"מ אחר מחיקה לא חזי, מה שאין כן באכילה אף לאחר שאכל חזי לאיצטרופי בכדי אכילת פרס.

זאת ועוד יש לחלק ולומר שהנה ידוע שד' אמות ברה"ד מותר להעביר בתוכם, ולכאורה תקשי הרי זה איסור חצי שיעור, אלא י"ל שכל זמן שלא הגיע לד' אמות לא חל האיסור כלל ולא חשוב חסרון בשיעור, וסייעתא לזה מדברי הר"ן⁴⁵ שד' אמות של אדם חשובות לו כרשותו, ואם יוציא מתוך ד' אמות הוא כמוציא מרשות לרשות, וא"כ יוצא שבפחות מד' אמות אין כלל הוצאה שהרי הכל ברשות אחת נמצא, ודון מינה לכאן שאין קדושה כלל כשלא כתב אות י', ועיקר קדושת השם באה כשכתב אות י', וממילא לא שייך בזה כלל דין חצי שיעור.

פרק כל הבשר שבשר בחלב לא דומה לערלה משום שהיה לו שעת הכושר, וא"כ יהיה חצי שיעור בו מותר מהחורה, וראיתי בשו"ת בית יצחק שמעלקיס באו"ח שחן בבישול קודם למאכל בן דרוסאי בבשר וחלב אם שייך בזה דין חצי שיעור, או ששייך רק בדבר הראוי לאכילה, ולדעתו שייך בזה דין חצי שיעור (ודלא כשיטת סבו הגאון חכם צבי בסימן פו').

⁴¹ סימן פז' סע"ק ג'.

⁴² ריש סימן צב'.

⁴³ בכרתי ופלתי סימן צב', שכן מוכח מדבריו ממה שהעיר על מה שכתב מרן השו"ע אם לא הספיק לסלק הבשר וכו', שהוא איסור תורה.

⁴⁴ בסימן סב'.

⁴⁵ בשבת פא' ע"א.

ז. ח"ש במ"ע

ונשאר לבאר איך הדין בחצי שיעור במצוות עשה כגון שאין לו שיעור רביעית יין לקידוש, וכן חצי מצה בליל פסח, וכן חצי כזית מרור, וכו', האם יברך עליהם ויקיים המצווה, או נאמר דלא נתחדש דין חצי שיעור אלא רק באיסורי אכילה.

ונראה לענ"ד שלעניין ברכה פשוט הוא שלא יברך רק אם יש שיעור למצווה שאכילה ושתיה למדנו בפסחים מדין טומאה ואיסורי אכילה שצריך שיעור כזית, ורביעית לשתיה, ופחות מכאן לא חשובה אכילה כמבואר בש"ס שאכילה פחות מכזית לא חשובה אכילה.

ומ"מ נראה שלטעם "דחזי לאיצטרופי" יש קצת מצוה אבל לא יברך על אכילת מצה, וכן על אכילת מרור וברכת הקידוש, ויש לי להביא ראיה לכך משום דעסוק אני כעת בלימוד עם חברים מקשיבים בקולי במס' מכות ומצינו שם בדף י' ע"א שיודע היה משה שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו השלש שבא"י, ואמר מצוה הבאה לידי אקיימנה. ואם נכון שאין דין חצי שיעור במצוות עשה, הלא חשוב כזיז ונפסד שהרי כיון שהבדיל שלש ערים הוי חצי שיעור ואין בו מצוה, וכשיפריש יהושע שלש שבא"י הוה ליה גם כן חצי שיעור ונמצא שמשה ויהושע לא קיימו מצוה כלל בהפרשתם ערים, אלא ודאי שיש קצת מצוה בחצי שיעור.

אולם אחר העיון והחיפוש מצאתי שנחלקו בזה גדולי האחרונים המשנה למלך⁴⁶ ושו"ת שבות יעקב⁴⁷, והשאגת אריה⁴⁸, והמנחת חינוך⁴⁹, שסוברים שאין שום מצוה בחצי שיעור, אולם מרן החיד"א⁵⁰, כתב שכמו שבאכילת איסור יש דין ח"ש כמו כן במצות עשה יש קצת מצוה, וכזאת העלה בשו"ת רב פעלים⁵¹, וכן דעת החתם סופר שיש מצוה בח"ש, ולמעשה נראה שיש להחמיר ולאכול מצה אפי' פחות מכשיעור, וכן מרור, לחוש

⁴⁶ בפרק א' מחמץ ומצה הלכה ז'.

⁴⁷ ח"ב סוף סימן יח'.

⁴⁸ בסימן ק'.

⁴⁹ סימן קלד'.

⁵⁰ בברכי יוסף או"ח סימן תפב' סע"ק ד', ובספרו מחזיק ברכה או"ח סימן תעה' סע"ק ה'.

⁵¹ ח"ג סימן לב'.

לדעת הפוסקים הסוברים שיש מצוה בזה, ומ"מ ברכה לא יברך שכיוון דלא יצאנו מידי מחלוקת הפוסקים בזה, קיי"ל ספק ברכות להקל, וברכות בלא"ה אינם מעכבות, ואם יברך הרי ספק דאורייתא הוא משום ברכה לבטלה, ועובר על "לא תשא שם ה' אלוקיך לשוא" וכמ"ש הרמב"ם⁵² ובשו"ת פאר הדור⁵³, וכעת עמד קנה במקומו.

⁵² בתשובה סימן פד'.

⁵³ סימן קה'.